

Stefan Forss

Festtal på Nationella veterandagen i Lovisa den 27 april 2010

Har vinterkriget ännu något att lära oss?

Årets tema för veterandagen, *Kuule tuhannet tarinat – Hör tusentals berättelser*, ger möjlighet att blicka tillbaka men jag tänker också se framåt. Har vinterkriget ännu något att lära oss?

Vinterkriget har ofta betecknats som det sista rättfärdiga kriget, men ännu för 30 år sedan, under kalla kriget, kunde också finländare fråga med oskyldig min vilka som bar skulden för kriget. ”Hur vore det med Stalin?”, svarade minister Max Jakobson en tv-redaktör på yttervänsterkanten. Svaret förvånade redaktören till den grad att han förtydligade sig: ”Jag avser personer på finska sidan.”

En islossning i den ryska synen på vinterkriget skedde i slutet av 1980-talet under Gorbatsjovs glasnostperiod. Först då medgavs det öppet att Sovjetunionen var angriparen, men att man kunde förstå den sovjetiska statsledningen som ville värna om Leningrad, vars utsatta läge för ett stormaktsangrepp genom finländskt territorium ansågs oacceptabelt. Det tänkesättet består alltså.

Under de senaste åren har hårdare attityder kommit till uttryck; starka krafter i Ryssland försöker restaurera den stalinistiska tolkningen av Finlands roll i andra världskriget. På ryska försvarsministeriets officiella hemsida kunde man senaste höst fånga upp en artikel som i kraftiga ordalag fördömde Finland för dess roll som Tysklands bundsförvant och som slutade i följande hotfulla rader: ”Många finländska politiker (och inte endast finländska och inte bara politiker) föredrar att glömma krigets lärdomar. De anser att det moderna Ryssland inte är Sovjetunionen. Det är en farlig missuppfattning. Ryssland är alltid Ryssland oberoende av vad hon kallas.”

Rysslands ambassadör i Oslo har rätt nyligen framfört liknande åsikter. Ryska försvarsmaktens språkrör *Krasnaja zvezda* skrev i mars i år på ett sätt som inte skiljde sig just alls från sovjetidens historieskrivning, t.o.m. Mainilaskotten togs till heders. Finland agerade provokativt mot Sovjet och får skylla sig självt. Betecknande för den nuvarande trenden är att Stalins porträtt avsågs att paraderas på Röda torget vid firandet av Segerns dag i maj.

Först när bomberna föll i Helsingfors den 30 november 1939 på morgonen insåg även våra centrala ministrar att kriget var här. Trots alla farosignaler hade de in i det sista skjutit ifrån sig tanken att vårt land faktiskt skulle kunna utsättas för ett så härsket överfall utan krigsförklaring. Några trodde att detta stred mot Rysslands intressen och socialismens antimilitaristiska ideologi. Andra litade på att nonaggressionspakten mellan Sovjetunionen och Finland från 1932 skulle vara en stabil garanti för fred.

Regeringen hade viftat bort alla försvarsmaktens krav om anslag för vapeninköp. Varför slösa pengar på vapen som ju ändå föråldras så snabbt, sades det. Mannerheim blev så förtvivlad och deprimerad över regeringens flathet att han bad president Kallio om avsked.

Men då bomberna regnade ner över Helsingfors stod den 72-årige marskalken inte lamslagen. Landet behövde nu kraftfullt ledarskap. Efter att flyglarmet gått kunde man se honom promenera från sitt hem vid Brunnsparken till försvarsministeriet, där han anmälde sig för försvarsminister Niukkanen för att ”tillträda den mångomtalade befattningen som överbefälhavare”. Därefter begav

han sig till president Kallio för att motta det formella förordnandet. Tröttheten och missmodet var borta.

Man har ofta undrat vilka Sovjetunionens avsikter i vinterkriget egentligen var. I ingressen till Sovjetunionens och Finlands folkregerings, d v s Terijokiregeringens vänskaps- och biståndsavtal sägs:

”Tiden har nu kommit att förverkliga Finlands folks mångsekelånga dröm om återförening av det karelska folket med det besläktade finska folket, och förena det till en enhetlig stat Finland.” Målet skulle uppnås med ”finska folkets hjältemodiga kamp och Sovjetunionens röda armés ansträngningar. [Samtidigt skulle man] avlägsna den ytterst farliga krigshärd som Finlands förra kapitalistiska regeringsmakt hade skapat vid Sovjetunionens gränser till förmån för de imperialistiska makterna”.

I Terijokiregeringens egna deklaration sägs:

”Hand i hand med den heroiska röda armén har Finlands folkregering grundat den första finska armékåren. ... [Den] får äran att bära Finlands folkrepubliks fana och hissa upp den ovanför presidentslottet till alla arbetandes jubel och till skräck för folkets fiender.” Trupperna skulle marschera in i Helsingfors sjungande den för ändamålet komponerade vemodiga marschlåten ”Ta emot oss Finland, fagra mö”.

Enligt färskt forskningsresultat som Jurij Kilin, professor i historia vid universitetet i Petroskoj, kommit fram till avsåg Sovjetunionen att återställa det gamla Tsar-Rysslands gränser. Finland skulle bli sovjetrepublik enligt baltstaternas mönster. Sovjetunionens militärstrategiska målsättning var att eliminera flankhotet d v s att omöjliggöra de europeiska stormakternas potentiella möjligheter att från finländskt territorium gå till anfall mot Leningrad. När ockupationen av Finland fullbordats skulle den blivande frontlinjen vara 2 600 kilometer kortare och gå från Östersjökusten till Svarta havet.

Vid den tiden reglerades det starka samarbetet mellan Sovjetunionen och Tyskland av Molotov-Ribbentroppakten. Den ryska historikern, akademiker A.O. Tjubarjan skrev härom året att Sovjetunionen höll England och Frankrike för sina huvudfiender. Tyskland stödde Stalins Finlandspolitik och levererade t.o.m. moderna vapen till Sovjetunionen. Man ansåg i Berlin att Sovjetunionen hade fullmakt att ta Finland till vilket pris som helst. Från finländsk horisont kunde situationen knappast ha varit dystrare. Vår ställning verkade hopplös.

Men händelserna utvecklade sig inte alls så som Stalin och Molotov hade planerat. Finlands folk kom faktiskt att kämpa hjältemodigt, men inte så, som sovjetledarna föreställde sig. Den stora majoriteten av Finlands folk älskade sitt fosterland och dess unga dyrköpta självständighet. Man var beredd till stora uppoffringar för bevarandet av friheten. Den legendariska vinterkrigsandan kom att på ett grundläggande sätt att präglade kriget.

Den andan beskrev Urho Kekkonen senare så här:

”Vinterkrigstiden var något helt exceptionellt i vårt folks liv, så särartad att något motsvarande knappast kan uppstå igen. En sakral känsla var ständigt närvarande, det var en hänförelse vars styrka inte hann sina. Det stämmningsläget hade uppstått ur en känsla vars detaljer är svåra att särskilja. I den fanns en blandning av förtröstan om det rättfärdiga i försvarskampen och om den slutliga segern, men samtidigt en ödesmättad aning om motståndets hopplöshet och om den nationella och personliga undergång som skulle följa. Men hela folket var liksom klätt i högtidsskrud.”

Marskalk Mannerheim själv göt tillit och förtröstan i sina soldater i sin första dagorder:
 ”Ni känner mig och jag känner Eder, och jag vet att envar i ledet är beredd att uppfylla sin plikt ända in i döden.”

Sovjetledningen räknade realistiskt med att kampanjen mot Finland skulle avgöras snabbt på några dagar. Men hela världen togs med överraskning. Till och med Stalin själv blev djupt chockad, kanske på grund av sin fatala underskattning av motståndet. Finska armén bet ifrån sig hårt på ett sätt som alltjämt förstummar. Då vapen saknades improviserade man snabbt nya, t.ex. Molotov cocktails och buntladdningar. Skickliga och viljestarka kommandörer och deras officerskamrater kunde förmå sina soldater att utföra underverk. Några exempel:

Uppe i Kajanaland var läget dystert. Ryssarna avsåg att skära Finland itu i höjd med Uleåborg. Men general Hjalmar Siilasvuo hade vid sin sida en outtröttlig, skarpt analytisk och viljestark 31-årig kapten. Denne gjorde i stort sett ensam djärva och krävande, men likafullt genomförbara operativa planer. Resultaten blev sensationella. Ryssarna stoppades och två divisioner praktiskt taget förintades i mottistriderna vid Suomussalmi och längs Raatevägen. Kaptenen hette Alpo Kullervo Marttinen. Här tog hans lysande militära karriär fart.

Taipale är en annan legendarisk krigsskådeplats, själva sinnebilden för det sega finska försvaret. Försvarslinjen där var samtidigt den sista biten av den 140 kilometer långa Mannerheimlinjen som sträckte sig från Finska viken över hela Karelska näset till Ladogas strand. Författaren Yrjö Jylhä kämpade som respekterad och avhållen kompanichef vid Taipale. I sin mäktiga och gripande diktsamling *Kiirastuli*, redogör han för den skärseld som han tvingades uthärda med sina bröder.

”Me seisoimme tulessa vierekkäin,
 minä teidät, veljeni, tulessa näin,
 joka kuonan sulatti meistä.
 Minä katsoin teitä sydämeen,
 minä suljin silmänne sammuneen,
 mitä todistan, totta on teistä.”

I elden vi stod, sida vid sida,
 i elden, bröder, jag betraktade er,
 den smälte allt orent ifrån oss.
 Min blick såg i era hjärtan in,
 jag slöt era ögon som slocknat,
 vad jag vittnar om er är ärligt och sant.

Vid Taipale handlade det om regelrätt utnötningskrig och finnarna gav inte ryssarna en tum fosterjord utan strid. De gemensamma hårda erfarenheterna och de stupade och sårade kamraternas offer svetsade ihop de återstående kämparna så hårt att man helt enkelt med Runebergs ord vägrade att vika. Här finner man kanske den bästa förklaringen till den enastående truppandan. Ens eget öde ansågs alltmer vara i den Högstes hand. Vid ett besök på en stödjepunkt fann regementschefen överste Armas Kemppe sina soldater i korsun sjungande psalmer. ”Fortsätt bara pojkar”, sa översten sakta. ”Någon annan hjälp har vi inte att vänta.”

Franske generalen Clément Grandcourt besökte Taipale i början av februari 1940. Han sa efteråt till general Erik Heinrichs: ”Jag har sällan, om ens någonsin, i så ren form skådat de andliga krafternas kamp mot de materiella krafterna. Jag skulle inte vilja tro, att en sådan kamp skulle sluta med ett nederlag. Men trupperna kämpa ju utan avlösning”.

Hemmafrontens och lottornas kraftfulla stöd till frontsoldaterna var livsviktig och de avtackades också i Mannerheims kanske mest berömda dagorder den 14 mars 1940. Vid krigsutbrottet var det bara några veckor kvar till jul. Lottachefen Fanni Luukkonen krävde att julklapparna måste hinna fram till soldaterna vid fronten. Det är omöjligt, sa underhållscheferna. De hade ju en redan i sig hopplös uppgift att förse de stridande förbanden med ammunition, mat och kläder. Men fru

Luukkonen reste till St. Michel och framförde sitt ärende direkt till marskalken. Också han tvekade. Men den viljestarka damen stod på sig: ”Jag går inte ut förrän marskalken har gett order.” Mannerheim fattade telefonen. Julpaketet kom fram. För många soldater var det första gången de fick någon julgåva över huvud taget.

Förutom den betydelsefulla svenska frivilliginsatsen fann man en positiv attityd till bistånd i Frankrike och England. Premiärminister Eduard Daladier höll på julaftonen ett tal till franska folket, i vilket han uttryckte sin sympati för det kämpande finska folket. I januari 1940 höll Winston Churchill för sin del ett radiotal till briterne, som blev en retorisk hyllning till Finland utan like:

”Endast Finland, det i farans gastkramning magnifika, ja sublima Finland, visar vad fria män förmår. Finlands tjänster för mänskligheten är storartade. De har avslöjat för hela världen Röda arméns och Röda flygvapnets militära oförmåga. Många illusioner om Sovjetryssland har skingrats under dessa veckor av hårda strider vid polcirkeln.

Vi kan ännu inte veta vilket Finlands öde kommer att bli, men ett sorgligare skådespel kunde den återstående civiliserade världen inte föreställa sig än om detta präktiga nordiska folk till sist krossades och blev underkastat ett slaveri värre än döden. Om den frihetens låga som ännu brinner så klart i den frostiga Norden blev utsläckt, skulle detta varsla om en återgång till mörka tidsåldrar, i vilka varje spår av ett tvåtusenårigt mänskligt framåtskridande är dömt att utplånas.”

I februari/mars 1940 stod det klart att det var bara en tidsfråga innan det finska försvaret skulle bryta samman. Men Frankrikes och Englands intresse för en eventuell militär intervention, vars syfte nog snarare var de svenska malmfälten i Kiruna, fick Stalin att avstå från ockupation av Finland just i det ögonblicket då finska arméns krafter var slut. Sovjet som redan var *de jure* allierad med Tyskland ville till varje pris undvika krig med England och Frankrike och därmed bli *de facto* allierad med Tyskland. Det var Finlands smala lycka.

”Mitä vannottiin, se pidetty on,
yli päämme kun löi tulilaine.”

Den ed vi svor har vi hållit,
fastän eldvågen vräkte över oss.

Dessa ståtliga rader är från Yrjö Jylhäns penna. I ett brev till sin hustru skrev han senare:

Mitt livs högsta stund inföll några minuter före 12,00 den dagen då den hårda freden slöts. Då...kastade jag från kommandokorsuns tak en sista blick mot den krigshärjade stridsterrängen, innan jag vände om och följde efter vår obesegrade men retirerande trupp.”

Jylhä lämnade sin stödjepunkt sist, så som det ankommer en riktig chef. Reträtten kändes bitter, men visst var det ändå ett bättre alternativ än det som Stalins bödel Lavrenti Berija hade planerat för finnarna. I Katyn, där polackerna nu upplevt en andra chockerande tragedi skulle finska arméns officerare och rimligtvis även andra finländska ledare och tjänstemän avlivas.

Vinterkriget förde inte med sig någon bestående fred och Sovjetunionen hade minsann inte gett upp sina målsättningar i vår riktning. I slutet av fortsättningskriget vräkte den av Jylhä beskrivna ”eldvågen” åter en gång över Finlands försvarare, i form av en tidigare aldrig upplevd artillerield och flygbombardemang. Men ni veteraner och era vapenbröder uthärdade också denna röda arméns ursinniga anstormning. Det otroliga upprepades, fienden stoppades igen och kommandören för de finska styrkorna på Näset, generallöjtnant Lennart Oesch kunde slutligen konstatera djupt rörd: ”Jag tror att Ihantala kommer att bli fortsättningskrigets Taipale.”

De generationer finländare som upplevde kriget - oeftergivliga i krigets, fredens och återuppbyggnadens arbete - har efterlämnat ett direkt heligt arv till yngre generationer att förvalta. Fastän Finlands säkerhetsomgivning är kanske bättre än någonsin tidigare under vår självständighet, kan krig i Europa ändå inte slutgiltigt uteslutas. För den skull är det fortfarande viktigt att vi sköter om vårt lands försvarsförmåga. Kriget i Georgien är bara den senaste påminnelsen om att intressesfärstänkandet lever kvar, i direkt motsats till de grundfördrag om Europas säkerhet som gemensamt slutits.

EU:s grundfördrag, det s.k. Lissabonfördraget innehåller en för alla medlemsländer bindande solidaritetsklausul. Ett medlemsland som utsätts för angrepp ska få hjälp med alla till buds stående medel. Men det är viktigt att komma ihåg att detta är en dubbelriktad väg. I nödens stund ska de andra stöda oss, men även vi har samma skyldigheter – ”kaveria ei saa jättää”, man lämnar inte sin broder.